

SEXUÁLNÍ POLITIKA

KATE MILLETT

(1970)

Sexual Politics,
přeložila Pavla Slabá

K A T E M I L L E T T

(1934)

Kate Millett absolvovala University of Minnesota, Oxford University a Columbia University. V průběhu svého života byla či stále je sochařkou, životopiskou, učitelkou literatury a filozofie, spisovatelkou. Aktivně se zapojila do hnutí za občanská práva, pracovala ve výboru Národní organizace žen (National Organization for Women, NOW) v jejích raných letech a účastnila se demonstrací za Dodatek ústavy Spojených států o rovných právech (Equal Rights Amendment). V roce 1979 navštívila Írán, aby podpořila porevoluční aktivity v oblasti ženských práv, ale byla Chomejního vládou vyhoštěna ze země. Mezi její další dlouhodobé projekty patří založení umělecké kolonie pro ženy v New Yorku.

Millett je autorkou řady knih, mezi které patří například *Spisy o prostituci: upřímný dialog* (The Prostitution Papers: A Candid Dialogue; 1971), *Vzlétnutí* (Flying; 1974), *Sita* (1977), *Cesta do Íránu* (Going to Iran; 1982), autobiografická práce *Výlet do blázince* (The Loony-Bin Trip; 1990), *Politika krutosti: esej o literatuře politického věznění* (The Politics of Cruelty: An Essay on the Literature of Political Imprisonment; 1994) a *L. p., vzpomínky* (A.D., Memoir, 1995).

Sexuální politika, knižní vydání její dizertační práce, se stala okamžitým bestsellerem. Millett se jí řadí k radikálnímu feminizmu, i když je v té době obtížné hovořit o rozlišování různých druhů feminismu. *Sexuální politika* je snad prvním pokusem o důslednou analýzu patriarchy. Stejně jako například *Ženská mystika* Betty Friedan, i *Sexuální politika* je poznamenána nedostatkem veřejné a odborné diskuse o tématu, kterým se zabývá, a tím také nedostatkem odborné terminologie a syrovostí argumentů. Dnes by

chom tuto studii těžko hledali v odkazech a bibliografiích současných feministických myslitelů a myslitelů. Nicméně se nedá popřít, že ve své době *Sexuální politika* patřila k nejcitovanějším pracům ve studiích zabývajících se ženským hnutím a feminismem. Odvážila bych se dokonce říci, že většina současné feministické a genderové vědy v podstatě dodnes vychází z pojmů, které zavedla Millett.

Z hlediska stadia, do něhož feministická věda dospěla, jde o teze již překonané a to bylo hlavním důvodem, proč jsme se stejně jako u předcházejících studií omezili jen na kratší úryvky z kapitoly nazvané „Teorie sexuální politiky“. Naším cílem je pouze ilustrovat základní linii argumentu, který je v pozdějších kapitolách aplikován na díla šesti spisovatelů. Řada případových studií a odkazů, jež podporují pádnost argumentu, byla při krácení textu vynechána (označeno [...]). Jde o text značně provokativní nejen svým tématem, ale i stylem, který se odklání od suchého akademického projevu tehdy i dnes převládajícího. Přitom se autorce stěží dá vytknout nedostatečně provedený výzkum, neboť každý argument, byť sebe-radikálnější, se opírá o existující autoritu vědeckých pojednání. Millett analyzuje osm rovin, v nichž patriarchát uskutečňuje sexuální politiku: rovinu ideologickou, biologickou, sociologickou, třídění, ekonomickou a vzdělávací, antropologickou (mýtu a náboženství), psychologickou a fyzické síly.

Tři popisy sexuálních scén, analyzované v první kapitole, jsou pozoruhodné velikostí úlohy, kterou v nich hrají pojmy nadvlády a moci. Koitus se většinou neodehrává ve vakuu; i když sám o sobě vypadá jako biologická a fyzická aktivita, patří neodmyslitelně do širšího kontextu lidského jednání a tak funguje jako významy nabitý mikrokosmos nejrůznějších postojů a hodnot, se kterými se kultura ztotožňuje. Mimo jiné může posloužit jako model sexuální politiky na individuální nebo osobní úrovni.

Pochopitelně přechod od takto intimních scén k širšímu kontextu odkazů na politiku je skutečně velkým krokem. Zavedeme-li termín „sexuální politika“, musíme nejdříve položit onu nevyhnutelnou otázku: „Lze vůbec vztah mezi pohlavími nazírat v politickém světle?“ Odpověď závisí na tom, jak politiku definujeme¹. V tomto eseji politické nepředstavuje pouze onen relativně omezený a výlučný svět schůzí, předsedů a stran. Termín „politika“ se zde týká vztahů založených na moci, systému, kde jedna skupina osob ovládá jinou. Do závorky by bylo možné doplnit, že ačkoliv politiku lze ideálně chápat jako uspořádání lidského života na principech přijemnosti a racionality tak, aby zmizel veškerý pojem moci *nad* ostatními, je třeba přiznat, že politika, tak, jak ji známe, a k jaké se musíme vztahovat, taková není.

Následující studie, kterou mohu také nazvat „poznámky k teorii patriarchátu“, se pokusí dokázat, že pohlaví je statusová kategorie s politickými důsledky. V tomto do určité míry průkopnickém úsilí se nelze vyhnout provizornosti a nedokonalosti. Cílem je poskytnout obecný popis, a tak tvrže-

¹ Slovník American Heritage uvádí dosti přibližnou definici jako čtvrtou: „metody či taktiky potřebné pro řízení státu nebo vlády.“ American Heritage Dictionary 1969, New York, American Heritage and Houghton Mifflin. Tuto definici můžeme rozšířit na soubor úskoků a triků, určených na zachování systému. Pokud chápeme patriarchát jako instituci, udržovanou takovými technikami kontroly, získáme pracovní definici politiky tak, jak je chápána v tomto eseji.

ní nutně generalizují, přehlížejí výjimky, podkapitoly se překrývají a částečně závisí na okamžitém nápadu.

Slovo „politika“ zde používám v souvislosti s pohlavím především pro jeho neobyčejnou užitečnost při snaze vystihnout skutečnou podstatu jejich vzájemného postavení v historii i v současnosti. Je vhodné a snad i nutné formulovat psychologii a filosofii mocenských vztahů, která by více odpovídala současnosti a šla dále za prostý pojmový rámec poskytovaný naší tradiční formální politikou. Možná je svrchovaně důležité, abychom věnovali určitou pozornost definování takové teorie politiky, která zachází s mocenskými vztahy na základech méně konvenčních, než na jaké jsme zvyklí². Proto považuji za příhodné posuzovat tyto vztahy podle osobních styků a interakce členů jasně vymezených a koherentních skupin: ras, kast, tříd a pohlaví. Postavení některých neustále utlačovaných skupin přetrvává právě proto, že nemají zastoupení v řadě uznávaných politických struktur.

V Americe nás nedávné události donutily konečně uznat, že vztahy mezi rasami jsou skutečně politické, což znamená, že jeden kolektiv, definovaný narozením, zcela ovládá jiný kolektiv, rovněž určený narozením. Skupiny, prosazující své rodové právo, rychle mizí, ale jedno prastaré a univerzální schéma pro dominanci jedné rodové skupiny nad druhou přesto zůstává – schéma pohlaví. Z analýzy rasismu víme, že mezi rasami skutečně panují politické vztahy, které umožňují okolnostem útlaku přetrvávat. Podřízená skupina má nedostatečné zastoupení, a tudíž i nedostatečné odvolání ve stávajících politických institucích, a je zastrašována před organizováním konvenčního politického boje a opozice.

Podobně také objektivní analýza našeho systému sexuálních vztahů nutně ukazuje, že situace mezi pohlavími nyní i během celé historie odpovídala jevu, který Max Weber definoval jako *Herrschaft*, vztah dominance a subordinace.³ Tato priorita, daná narozením, podle níž v našem společenském

² Zde jsem zavázána Ronaldu V. Samsonovi 1968, za informovanou analýzu korupce základních lidských vztahů prostřednictvím moci a diskusi o spojení mezi formálními mocenskými strukturami a rodinou, jež provedl v knize *Psychology of Power*, New York, Random House.

³ „Dominance v docela obecném smyslu moci, t.j. možnosti vynutit si určité chování jiných osob, se může vnořit v nejrůznějších podobách.“ V této ústřední pasáži z knihy *Wirtschaft und Gesellschaft* se Weber kontrétně zajímá o dvě takové formy: ovládání prostřednictvím sociální autority („otce, úřadu, panovníka“) a ovládání prostřednictvím ekonomické síly.

řádu muži vládou ženám, není prozkoumána a dokonce ani uznána (ale přesto je institucionalizována). Tento systém dokázal dosáhnout té nepřirozenější formy „vnitřní kolonizace“, navíc typu houževnatějšího než jakákoliv forma segregace, vyhraněnějšího než třídní stratifikace, jednotnějšího a dozajista trvalejšího. I když dnes působí velice utlumeným dojmem, zůstává dominance jednoho pohlaví nad druhým pravděpodobně nejmocnější ideologií naší kultury, které poskytuje nejzákladnější koncept moci.

Je to tak proto, že naše společnost, stejně jako všechny ostatní historické civilizace, je patriarchální.⁴ Tento fakt se nám okamžitě ozřejmí, když si vybavíme, že armáda, průmysl, technika, univerzity, věda, politické úřady i finance – zkrátka všechny cesty moci ve společnosti, včetně donucovací síly policie, jsou zcela v rukou mužů. Jelikož podstatou politiky je moc, má pochopení této situace velkou závažnost. Vše, co přetrvává z nadpřirozené autority, z Božstva, z „Jeho“ úřadu, společně s etikou a hodnotami, filosofií a uměním naší kultury – její nejvlastnější civilizace – jak jednou poznal T. S. Eliot, je mužským produktem.

Patriarchální vláda je chápána jako instituce, pomocí které ženskou polovinu populace ovládá druhá, mužská polovina, při dodržování dvojího principu patriarchátu: muž bude ovládat ženu, starší muž mladšího. Jako u každé lidské instituce má však často skutečnost a ideál od sebe daleko; v rámci systému existují protiklady a výjimky. Patriarchát jako instituce je hluboce zakořeněná společenská konstanta, která se týká všech politických, společenských či ekonomických forem, ať už jde o kasty nebo třídy, feudalismus nebo byrokracii; prostupuje všechna velká náboženství, a zároveň vykazuje značné odlišnosti historické i místní. Například v demokra-

V patriarchátu, stejně jako v jiných formách, je dominance, „která vládne nad ekonomickým zbožím – t. j. ekonomická moc – častým, mnohdy účelovým důsledkem dominance i jedním z jejích nejdůležitějších nástrojů.“ [V anglickém originále] citováno z překladu Maxe Rheinsteina a Edwarda Shila 1967, v části *Wirtschaft und Gesellschaft* nazvané *Max Weber on Law in Economy and Society*, New York, Simon and Schuster, 323-24.

⁴ Žádné matriarchální společnosti existující v současnosti nejsou známy. Matrilinearita, která může být, jak věří někteří antropologové, pozůstatkem nebo přechodným stupněm matriarchátu, nepředstavuje výjimku z patriarchálního práva, pouze usměrňuje moc v rukou mužů přes ženský původ – např. avunkulát (kdy důležitější než otec dítěte je strýc z matčiny strany – pozn. překl.).

ciích⁵ ženy často nezastávaly žádný úřad nebo tak činí (v současnosti) v tak nepatrném počtu, že nejde ani o symbolické zastoupení. Na druhou stranu aristokracie, zdůrazňující magické a dynastické vlastnosti krve, občas ženám držení moci dovoluje. Princip vlády starších mužů je porušován ještě častěji. Srovnání variability patriarchátu – například rozdíl mezi Saudskou Arábií a Švédskem, Indonésií a Rudou Čínou – ukazuje naši vlastní formu patriarchátu v USA a Evropě jako velice pozměněnou a zeslabenou reformami, popsány v další kapitole.

I. IDEOLOGIE

Hannah Arendt⁶ poznamenala, že vládu udržuje moc, získaná buď souhlasem, nebo vynucená násilím. První možnosti odpovídá ideologická výchova. Sexuální politika je schvalována „socializací“, během níž se obě pohlaví podle povahy, role a společenského postavení naučí přijímat základní patriarchální instituce jako přirozeně dané. Síla souhlasu s předsudkem o mužské nadřazenosti zaručuje společenské postavení, nadřazené u mužů a podřízené u žen. Povaha zahrnuje formování lidské osobnosti podle stereotypních šablon kategorie pohlaví („maskulinní“ a „femininní“) na základě potřeb a hodnot dominantní skupiny a je diktována tím, čeho si její členové považují na sobě samých a co shledávají příhodným u podřízených: agresivita, inteligence, síla a výkonnost u mužů; pasivita, nevědomost, poslušnost, „ctnost“ a nevýkonnost u žen. Tyto vlastnosti doplňuje druhý faktor, kterou předepisují odpovídající a dokonale propracovaná pravidla chování, gest a postojů pro každé pohlaví. Co se týče aktivity, role určená pohlavím přisuzuje domácí službu a péči o potomstvo ženám, zatímco ostatní části lidského snažení, zájmy a ambice, mužům. Omezená role, přisouzená ženě, ji vězní na úrovni biologické zkušenosti. Proto takřka veškerá aktivita, kterou lze popsat jako výlučně lidskou – na rozdíl od zvířat (která také rodí mláďata a po svém o ně pečují) – se povětšinou týká mužů. Ta-

⁵ Radikální demokracie by samozřejmě předem vylučovala patriarchát. Důkaz o všeobecné spokojenosti s méně než dokonalou demokracií spočívá ve faktu, že v moderních „demokraciích“ měly ženy moc tak zřídka.

⁶ Hannah Arendt 1969. *Speculations on Violence*, *The New York Review of Books*, Vol. XII, No. 4, February 27, 24.

ková role potom pochopitelně určuje společenské postavení skupiny. Při analýze těchto tří kategorií lze označit společenské postavení jako politickou, roli jako sociologickou a povahu jako psychologickou složku – přesto jsou nepochybně propojeny a vytvářejí řetězec. Ti, kterým je uděleno vyšší společenské postavení, většinou přijmou svou roli ovládnutí druhých, protože dominantní povaha u nich byla rozvíjena. Že toto platí také o kastě a třídě, není třeba nijak dál vysvětlovat.

II. BIOLOGIE

[...]

Je možné, že okolností, která tak zásadně posunula tyto [matriarchální] postoje směrem k patriarchátu, se stal objev otcovství. Některé průkazné stopy dokládají, že starověké kulty plodnosti se v určité době začaly měnit znevažováním funkce ženy při rozmnožování. Byly postupně nahrazeny přísouzením životní síly výlučně falu. Tuto pozici zřejmě posílilo patriarchální náboženství vytvořením mužského Boha nebo bohů, degradací, diskreditací či odstraněním ženských božstev a konstrukcí teologie se základními postuláty teorie mužské nadřazenosti, jejíž hlavní funkcí se stala podpora a stvrzení patriarchální struktury.⁷

Tolik k prchavým radostem, jež nám nabízí hra na hledání počátků. Otázka historických počátků patriarchátu – zda patriarchát vznikl primárně z nadřazenosti mužské síly, či později její mobilizací v určitých podmínkách – je zřejmě v tuto chvíli nezodpověditelná. Pro současný patriarchát je to zřejmě rovněž irelevantní otázka. Důležité je, že jsme zdědili realitu sexuální politiky, která je podle častých tvrzení i nadále zakotvena v přírodě. Psychosociální rozdíly mezi muži a ženami, údajně ospravedlňující jejich současný politický vztah, bohužel nejsou jasné, specifické, měřitelné a neutrální jako vědy o neživé přírodě, ale naopak jsou popisovány terminologií naprosto opačnou – vágní, amorfní, slovníkem často až téměř ná-

boženským – a tak je nutno připustit, že mnohé z obecně chápaných rozdílů mezi pohlavími ve významnějších oblastech role a povahy, nemluvě o společenském postavení, mají ve skutečnosti v zásadě spíše kulturní než biologické základy. Pokusy dokázat, že povahová dominance je mužům vlastní (což by se pro zastánce této teorie rovnalo logickému i historickému stvrzení patriarchální situace týkající se role a společenského postavení), byly značně neúspěšné. Výklady o podstatě rozdílů mezi pohlavími se beznadějně liší, přičemž rozumnější badatelky a badatelé zanechali všech snah sestavit konečnou rovnici mezi povahou a biologickou podstatou. Zdá se, že mimo známých rozdílů bio-genitálních nepřinese výzkum signifikantních vrozených rozdílů mezi muži a ženami v dohledné době žádné osvětlení. Endokrinologie a genetika nenabízejí žádný konečný důkaz určování duševně-emocionálních rozdílů.⁸

Teze o biologickém původu současných sociálních rozdílů v patriarchátu (společenské postavení, role, povaha) není podpořena dostatečnými důkazy, a navíc ani nejsme schopni existující rozdíly vhodně posoudit, protože značně převažují ty, které známe jako kulturně odvozené. Ať už jsou „skutečné“ rozdíly mezi pohlavími jakékoliv, těžko je můžeme poznat, dokud se nezačne přistupovat k mužům a ženám jinak, to znamená stejně. A do toho máme v současnosti hodně daleko. Významné nové studie povahových rozdílů stále přesvědčivěji ukazují nepodstatnou úlohu vrozených vlastností a dokonce vzbuzují pochybnosti o platnosti a trvalosti psychosexuální identity. Tento výzkum poskytuje poměrně konkrétní a přesvědčivé důkazy o jednoznačně kulturní podstatě rodu (gender), t.j. osobnostní struktury ve smyslu kategorie pohlaví. [...]

Případy genitálních malformací a následného chybného rodového zařazení při narození, zkoumané v kalifornském Centru pro genderovou identitu (California Gender Identity Center) ukazují, že je jednodušší změnit operačně pohlaví adolescentního muže, jehož biologická identita neodpovídala jeho rodovému zařazení a výchově, než odstranit důsledky mnohalete výchovy, která dokázala vytvořit subjekt povahově femininní v gestech,

⁷ Něco podobného se zřejmě objevilo, jakmile kultura neolitických vesnic ustoupila patriarchální civilizaci spojené se vzestupem měst. Viz Louis Mumford 1961. *The City in History*, New York, Harcourt, Brace, kap. 1. Objevy jako otcovství, velké nashromáždění „vědeckých“ poznatků, mohly hypoteticky vést k expanzi populace, nadbytku pracovní síly a silné třídní stratifikaci. Lze se dokonce domnívat, že svou roli také sehrála transformace lovu na válku.

⁸ V této oblasti zatím nebyly podány žádné přesvědčivé důkazy. Experimentování, týkající se souvislosti mezi hormony a zvířecím chováním nejenže dopadlo velice nejednoznačně, ale zároveň s sebou nese nebezpečí analogického uplatňování výsledků pokusů na zvířatech na lidské chování. Pro shrnutí argumentů viz David C. Glass (editor) 1968. *Biology and Behavior*, New York, Rockefeller University and the Russell Sage Foundation.

vnímání sebe sama, osobnosti i v zájmech. Tyto výzkumy, prováděné pod vedením Roberta J. Stollera, poskytují důkaz, že genderová identita (já jsem dívka, já jsem chlapec) je primární identitou, kterou každá lidská bytost má – první a zároveň nejtrvalejší a nejdalekosáhlejší. Stoller dále důrazně rozlišuje biologické pohlaví (sex) a psychologický, a tudíž kulturní rod (gender): „*Gender* je termín, který má spíše psychologické či kulturní konotace než biologické. Jestliže pro „pohlaví“ existují termíny „muž“ a „žena“, pojmu „gender“ odpovídá „mužský“ (maskulinní) a „ženský“ (femininní); tato adjektiva mohou být zcela nezávislá na (biologickém) pohlaví.“⁹ A skutečně, gender je tak arbitrární pojem, že může být opačný než fyziologie: „...ačkoliv externí genitálie (penis, varlata, skrotum) přispívají k pocitu mužskosti, nejsou pro něj zásadní ani jednotlivě, ani vcelku. Při nedostatku konečných důkazů souhlasím obecně s J. Moneym a Hampsonovými, kteří dokazují ve své rozsáhlé studii mezipohlavních pacientů, že mužská a ženská role je určena postnatálními silami, bez ohledu na anatomii a fyziologii externích genitálií.“¹⁰

[...]

Současná terminologie rozděluje povahové rysy podle hlavní linie „agresivita je mužská“ a „pasivita je ženská.“ Všechny ostatní povahové rysy jsou nějakým způsobem – často velmi vynalézavě – připojeny tak, aby dělení odpovídaly. Pokud je agresivita rysem vládnoucí třídy, pak musí být poddanost odpovídajícím rysem poddané skupiny. Tento způsob uvažování se obvykle odvolává na onu stále hůře obhajitelnou možnost spojitosti s „přírozeností“, která má racionálně vysvětlit patriarchální systém. Na tomto místě je nezbytné připomenout, že v patriarchátu neodmyslitelně funguje muž jako norma – v opačném případě by bylo totiž možno hodnověrně mluvit o „ženském“ chování jako aktivním a o „mužském“ chování jako hyperagresivním.

[...]

⁹ Robert J. Stoller 1968. *Sex and Gender*, New York, Science House, str. 9.

¹⁰ *Ibid.*, str. 48.

III. SOCIOLOGIE

Hlavní institucí patriarchátu je rodina. Slouží jednak jako zrcadlo, jednak jako spojení s širší komunitou; jde tedy o patriarchální jednotku uvnitř patriarchálního celku. V roli prostředníka mezi jednotlivcem a sociální strukturou zaručuje rodina kontrolu a konformitu tam, kde jsou politické a jiné autority nedostatečné.¹¹ Patriarchální rodina funguje jako základní nástroj i jednotka a její role jsou prototypické. Ve službě širší komunitě učí své členy, jak se přizpůsobit a zkonformovat, a zároveň působí jako jednotka vlády patriarchálního státu, který řídí občany pomocí hlavy rodiny. I v takových patriarchálních společnostech, kde je ženám podle zákona zaručeno občanství, bývá vztah žen ke státu většinou definován pouze skrze rodinu, a jinak je mizivý nebo jen formální.¹²

[...]

V současných patriarchátech byla mužská prvoradost *de iure* nedávno modifikována zaručením možnosti rozvodu a majetkových a občanských práv žen¹³. Status žen jako osobního majetku mužů však pokračuje ztrátou jména, povinností přijmout bydliště manžela a nadále fungujícím obecným právním předpokladem, že manželství zahrnuje směnu ženských domácích služeb a (sexuálního) manželského soužití za finanční podporu.¹⁴

Hlavní přínos rodiny v patriarchátu spočívá v socializaci mladých (pře-

¹¹ V některých ze svých komentářů o rodině jsem zavázána Goodeově krátké a obsažné analýze. Viz William J. Goode 1964. *The Family*, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice-Hall.

¹² Rodina, společnost a stát jsou tři oddělené, ale zároveň propojené entity: význam žen v nich se snižuje od první kategorie ke třetí. Jelikož však každá z těchto tří kategorií existuje v rámci velké instituce patriarchátu nebo je jím ovlivněna, záleží mi spíše než na diferenciaci na ukázání obecné podobnosti.

¹³ Mnoho patriarchátů povolovalo rozvod pouze mužům. Ženám je všeobecně volně dostupný teprve od tohoto století. Goode uvádí, že koeficienty rozvodů v Japonsku v osmdesátých letech minulého století byly stejně vysoké jako jsou nyní v USA. Goode, 1964, *op. cit.* odkaz 11.

¹⁴ Rozvod je muži povolen, pokud manželka selže v domácích službách a manželském soužití: není mu povolen z důvodu, že ho žena není schopna finančně podporovat. Ženě je rozvod povolen, pokud ji manžel nedokáže podporovat, ale nikoliv za jeho selhání v domácích službách a manželském soužití. Ale viz soudní případ *Karczewski versus Baltimore and Ohio Railroad*, 1967, 274 F., Supp. 169.175 N.D. Illinois, kde byl stanoven precedent, kterým bylo obecné právo, které tvrdí, že manželka nemůže žalovat manžela pro ztrátu manželského soužití, zvráceno.

vážně příkladem a napomínáním ze strany rodičů) pro přijetí postojů, které patriarchální ideologie předepisuje pro jednotlivé kategorie role, povahy a společenského postavení. Přes drobné rozdíly v tom, jak rodiče chápou kulturní hodnoty, dosahuje rodina všeobecného účinku uniformity, která je dále posilována vrstevníky, školami, médii a dalšími zdroji vzdělání, formálními i neformálními. V nimravé snaze postihnout vyváženost autority mezi členy různých domácností je třeba pamatovat, že veškerá kultura podporuje mužskou autoritu ve všech oblastech života a – mimo domov – neposkytuje ženě žádnou autoritu.

[...]

IV. TŘÍDA

Právě v oblasti třídy podléhá kastovní status ženy v patriarchátu největšímu zmatku, jelikož status pohlaví se v rámci tříd často projevuje zdánlivě zmatečně. Ve společnosti, kde status závisí na ekonomických, sociálních a vzdělanostních okolnostech třídy, se zdá, že některé ženy stojí výše než někteří muži. Nikoliv však při bližším pohledu. Snadnější pochopení nám poskytne tato analogie: černý doktor nebo právník má vyšší společenský status než chudý bílý pachtýř. Ale rasa sama o sobě, kastovní systém, který je nadřazen třídě, přesvědčuje pachtýře, že patří do vyššího řádu života, a právě tak duchovně utiskuje černého vzdělance, ať je materiálně sebeúspěšnější. Velice podobně se může řidič nákladního auta či řezník vždycky oprít o své „mužství“. Pokud někdo urazí jeho mužskou ješitnost, sáhne eventuálně po násilnějších prostředcích. Literatura z posledních třiceti let poskytuje ohromující množství případů, ve kterých kasta virility triumfuje nad společenským statutem bohatých nebo dokonce vzdělaných žen. V literárních kontextech jde o splnění přání. Případy ze života (zastrašování, obscenní či nepřátelské poznámky) jsou zřejmě dalším druhem psychologického gesta nadvlády a převahy. Oba typy znamenají spíše chtění než realitu, protože třídní rozdělení jsou obecně značně hluchá k nevrzivostem jednotlivců. A tak zatímco takové výrazy nepřátelství existenci třídního rozdělení nijak vážně neohrožují, je existence hierarchie mezi pohlavími opětovně potvrzena a připravena ženu velmi účinně „portretat“.

Funkce třídy či etnických zvyklostí v patriarchátu většinou záleží na

tom, nakolik je obecná etika mužské nadřazenosti veřejně vystavovaná na odiv a jak hlasitě je vyhlášována. Zde se setkáváme s něčím, co působí jako paradox: v nižší sociální vrstvě bude muž pravděpodobně čerpat svoji autoritu pouze ze síly příslušnosti ke svému pohlaví, fakticky je ale donucen častěji sdílet moc s těmi ženami své třídy, které jsou ekonomicky produktivní; ve středních a vyšších třídách existuje menší tendence prosazovat tuhou patriarchální dominanci, jelikož muži, kteří se těší takovému postavení, mají v každém případě více moci.¹⁵

Obecně se přijímá, že západní patriarchát je velice zmírněn koncepty dvorské a romantické lásky. To je zajisté pravda, ale zároveň je tento vliv značně přeceňován. Při srovnání s otevřeným „machismem“ či orientálními normami si uvědomíme, jaký typ ústupku tradiční rytířské chování představuje – jakési čestné odškodnění, poskytující podřízeným ženám určité prostředky, jak si zachovat tvář. Rytířskost tak funguje jednak jako přikrašlování nespravedlivého společenského postavení ženy, jednak jako maskovací technika. Musíme si povšimnout, že kavalírský postoj je hra, ve které nadřazená skupina povyšuje svůj subjekt na úroveň piedestalu. Historici dvorské lásky zdůrazňují fakt, že básnická fascinace nijak neovlivnila právní nebo ekonomický status žen, a velice málo jejich společenské postavení.¹⁶ Jak poznamenal sociolog Hugo Beigel, dvorská i romantická verze lásky jsou „dary“, které muž přenechává ze své celkové moci.¹⁷ Oba druhy lásky působily jako zastírání patriarchálního charakteru západní civilizace a v celkové tendenci přisoudit ženám nemožné ctnosti skončily tím, že je uvěznily v úzké a často pozoruhodně nucené sféře chování. Viktoriánským zvykem bylo například trvat na tom, aby žena zaujala funkci mužského svědomí a žila dobrým životem, který muž sice považoval za nudný, ale nicméně měl pocit, že někdo by tak žít měl.

[...]

¹⁵ Goode, 1964, *op. cit.*, poznámka 11.

¹⁶ Toto je podstata Valencyho shrnutí situace před trubadúry, připouštějící, že dvorská láska je naprostou anomálií: „S ohledem na společenský kontext, jediné, co můžeme s jistotou tvrdit, je, že nevíme nic o objektivních vztazích mužů a žen ve středověku, které mohly případně motivovat rozpoložení milostné poezie, jež trubadúři rozvinuli.“ Maurice Valency 1958. *In Praise of Love*, Macmillan, New York, 5.

¹⁷ Hugo Beigel 1951. *Romantic Love, The American Sociological Review*, Vol. 16, 331.

Jeden z hlavních dopadů třídy v patriarchátu je postavení jedné ženy proti druhé. V minulosti se vytvářel živý antagonismus mezi děvkou a vdanou ženou, v současnosti funguje mezi ženou budující profesní kariéru a ženou v domácnosti. Žena s kariérou závidí ženě v domácnosti její „zabezpečení“ a prestiž, a ta zase touží vymanit se z hranic úctyhodnosti výměnou za to, co chápe u té druhé jako svobodu, dobrodružství a kontakt s velkým světem. Díky četným výhodám dvojího měřítka se muž účastní života v obou světech, posílen svými nadřazenými společenskými a ekonomickými zdroji, aby rozehrál odcizené ženy proti sobě jako sokyně. Mezi ženami fungují rovněž vedlejší statusové kategorie: třídní je nejen ctnost, ale i krása a věk.

[...]

V. EKONOMIKA A VZDĚLÁNÍ

[...]

V moderních kapitalistických zemích působí ženy rovněž jako náhradní pracovní síla, nasazovaná v dobách války a expanze a propouštěná v dobách míru a za hospodářské krize. V této roli nahradily americké ženy přístěhovaleckou sílu a nyní soutěží s rasovými menšinami. I v socialistických zemích se ženská pracovní síla většinou soustředí na méně kvalifikovaných místech, i když je pravda, že určité profese, jako např. medicína, se vyznačují vysokým počtem žen. Status a odměňování v těchto profesích se vstupem žen snižují a odůvodněním přístupu žen do těchto oblastí je prospěch společnosti či státu (a socialistické země jsou také patriarchální) spíše než prospěch ženy.

Jelikož je ženská nezávislost v ekonomickém životě nazírána s nedůvěrou, normativní instituce všeho druhu (náboženství, psychologie, reklama, atd.) neustále napomínají či dokonce prudce napadají zaměstnanost žen střední třídy, zvláště matek. Nádeničina žen z pracující třídy je ochotnější přijímána jako „potřeba“, když ne samotnou pracující třídou, tak alespoň střední třídou. Slouží samozřejmě účelu zpřístupnění levné práce v továrně, podřadnějších služeb a v administrativě. Mzdy a úkoly jsou tak zanedbatelné, že na rozdíl od některých prestižnějších zaměstnání pro ženy nemohou patriarchy ohrožovat finančně ani psychologicky. Zaměstnané ženy čekají dvě směny, protože brímě domácích prací a péče o děti neulehčují

ji školky ani jiné sociální instituce, ani spolupráce manželů. Vynálezy přístrojů, pomáhajících při domácích pracích, tyto práce nijak výrazně nezkrátily, i když ovlivnily jejich charakter.¹⁸ Diskriminace při hledání zaměstnání, v mateřství, mzdách a pracovní době je značná.¹⁹ Nedávno schválený americký zákon, který má zabránit diskriminaci v zaměstnání, první a jediná federální legislativní záruka práv, udělená americkým ženám od volebního práva, nebyl a není uplatňován ani nařizován, ba dokonce ani nebyl schválen s úmyslem jej prosazovat.²⁰

V průmyslu a výrobě je situace v mnohém srovnatelná s koloniálními a předindustriálními národy. I když ženy poprvé dosáhly ekonomické autonomie za průmyslové revoluce a nyní tvoří velkou a nedostatečně placenou tovární populaci, neúčastní se technologie nebo výroby přímo. Jejich obvyklá produkce (domácí a osobní služby) nemá žádnou tržní hodnotu a je jaksi předkapitálová. Tam, kde se pracovně účastní na výrobě komodit, nevlastní, neřídí ani nechápu proces, kterého se účastní. Nejlépe to objasní příklad: lednička je zařízení, které používají všechny ženy; některé je sestavují v továrnách, ale jen velmi málo z nich má odborné vzdělání na to, aby porozumělo principům, na kterých funguje. Rovněž těžký průmysl, který váluje ocel a produkuje matrice na součástky do ledniček, je v mužských rukou. Totéž platí o psacím stroji, autu, atd. Znalost je sice fragmentována i uvnitř mužské populace, ale muži by dokázali kolektivně zrekonstruovat jakékoliv technické zařízení. Ženy jsou však v současnosti technice tak vzdáleny, že je sporné, zda by jich statisticky významné množství dokázalo v nepřítomnosti mužů takové stroje vyměnit či opravit. Odstup žen od vyšších technologií je ještě větší: velké stavby; vývoj počítačů; astronautika. Pokud vědění znamená moc, pak je moc také vědění a velkým faktorem v podřízené pozici žen je značně systematická neznalost, kterou jim patriarchy vnucuje.

¹⁸ „Vdané ženě bez dětí zabere pravděpodobně nesnížitelné minimum práce patnáct až dvacet hodin týdně, pro ženu s malými dětmi toto minimum činí pravděpodobně sedmdesát až osmdesát hodin týdně.“ Margaret Benson 1969. *The Political Economy of Women's Liberation*, *Monthly Review*, Vol. XXI, September.

¹⁹ Viz publikace *Woman's Bureau* a zvláště *Sex Discrimination in Employment Practices* (op. cit.) a Carolyn Bird 1968. *Born Female*, New York, McKay.

²⁰ Článek VII zákona o občanských právech. Vložení termínu „pohlaví“ do zákona obhajujícího občanské právo před diskriminací v zaměstnání byl napul vtíp. Šlo o pokus jižanských kongresmanů donutit severní průmyslové státy, aby upustily od schválení zákona.

[...]

Zatímco patriarchát posiluje povahovou nerovnováhu osobnostních rysů mezi pohlavími, jeho výchovné instituce, segregované i koedukované, přijímají kulturní programování k obecně funkčnímu rozdělení na „mužské“ a „ženské“ předměty, a přisuzují humanitní obory a některé společenské vědy (alespoň v jejich nižších a marginálních větvích) ženám – a vědu a techniku, odbornost, obchod a inženýrství mužům. Samozřejmě, že váha zaměstnání, prestiže a odměny se v současnosti přiklání k mužským oborům. Otázka převahy v těchto disciplínách je zcela eminentně záležitostí politické moci. Bylo by rovněž možné zdůraznit, jak tato exkluzivní nadvláda mužů v prestižnějších odvětvích přímo slouží zájmům patriarchální moci v průmyslu, vládě a armádě. A protože patriarchát podporuje nerovnováhu v lidské povaze podle linie pohlaví, rozdělení věd (na přírodní a humanitní) odráží tuto nevyváženost. Humanitní vědy, jelikož nejsou výlučně mužské, trpí nedostatkem prestiže: přírodní vědy, technika a obchod, protože jsou téměř výlučně mužské, odrážejí deformaci „mužské“ osobnosti, t.j. určitých dravých či agresivních rysů.

[...]

VI. SÍLA

[...]

Amerika dodnes udržuje jednu nepřímou formu „trestu smrti“. Patriarchální právní systémy zbavují ženy vlády nad jejich vlastními těly a nutí je k ilegálním potratům; podle odhadů takto umírá ročně dva až pět tisíc žen.²¹

S výjimkou společenské licence na fyzické zneužívání v určité třídě a etnických skupinách je síla ve většině současných patriarchátů rozptýlená a neurčitá. Síla sama je příznačně omezena na muže, psychicky i technicky vybaveného na dopouštění se fyzického násilí.²² Tam, kde rozdíly ve fyzic-

²¹ Jelikož interrupce leží mimo rámec zákona, je získávání údajů obtížné. Toto číslo je založeno na odhadech osob provádějících potraty a poraden. Rovněž sebevraždy v těhotenství nejsou oficiálně hlášeny.

²² Živoucí výjimky jsou války za osvobození, např. Vietnam, Čína, atd. V průběhu historie však ženy většinou byly neozbrojené a měly zakázáno organizovat jakoukoliv vlastní obranu.

ké síle ztratily s používáním zbraní význam, stává se žena neškodnou pomocí socializace. Před útokem je téměř univerzálně bezbranná v důsledku své fyzické i citové výchovy. Není třeba dodávat, jak dalekosáhlé důsledky má taková výchova na sociální a psychické chování obou pohlaví.

Patriarchální síla je založena na formě násilí, a to zvláště sexuálního, nejdokonaleji realizovaného ve formě znásilnění. Počty ohlášených znásilnění představují jen zlomek těch, které se staly²³, protože „hanba“ spojená se znásilněním stačí ženy odradit i jen od pomýšlení na občanské stíhání a zveřejnění okolností znásilnění u soudu. Znásilnění tradičně znamenalo přečin jednoho muže proti druhému – prostřednictvím zneužití „jeho ženy“. Vendetta, tak jak se vyskytuje na americkém Jihu, je vykonávána z potřeby mužského uspokojení, rozjařenosti z rasové nenávisti, z vlastnických zájmů a ješitnosti (cti). Emoce agrese, nenávisti, pohrdání a touhy zničit nebo porušit osobnost, projevované při znásilnění, na sebe berou formu dokonale odpovídající sexuální politice.

[...]

VII. ANTROPOLOGIE: MÝTUS A NÁBOŽENSTVÍ

Antropologie i všechny náboženské a literární mýty dosvědčují účelový charakter patriarchálních předsudků o ženách. H. R. Hays poukazuje na neobjektivnost těchto opakujících se patriarchálních předpokladů: „vydělání ženy stranou vyplývá z její biologické odlišnosti, ...která ji v podstatě činí podřadnou,“ a protože „lidské instituce vznikají z hlubokých, primárních úzkostí a jsou formovány iracionálními psychologickými mechanismy... sociálně organizované postoje k ženám vycházejí ze základního napětí, vyjádřeného mužem.“²⁴ Žena v patriarchátu není popisována symboly, které by sama vyvinula. Jelikož primitivní i civilizovaný svět je mužský, myšlenky, utvářející obraz ženy v kultuře, jsou rovněž mužského původu.

²³ Jsou stále vysoká. Počet znásilnění hlášených v New Yorku v roce 1967 byl 2432. Údaj poskytl policie.

²⁴ H. R. Hays 1964. *The Dangerous Sex, the Myth of Feminine Evil*, New York, Putnam. Velká část této kapitoly vděčí tomuto užitečnému posouzení kulturních pojetí ženy.

Chápání ženy tak, jak ho známe, bylo dílem mužů, přizpůsobovaným podle jejich potřeb. Tyto potřeby vyvěrají ze strachu z „jinakosti“ ženy. Uvedený koncept sám o sobě předpokládá, že patriarchát je již nastolen, muž ustanoven za lidskou normu, a jeho podřízeným subjektem a referentem je žena – „jiná“ nebo jemu cizí. Mužská antipatie vůči druhému pohlaví má – bez ohledu na svůj původ – poskytnout prostředky vlády nad podřízenou skupinou, zdůvodnit její nižší zařazení a „vysvětlit“ její životní útlak.

[...]

Všechny patriarcháty obklopují panenství a defloraci komplikovanými rituály a zákazy. V předlitterární době panenství představuje zajímavě ambivalentní problém. Na jednu stranu jde, jako vždy v patriarchátu, o záhadné dobro, znak neporušeného zboží. Na druhou stranu reprezentuje neznámé zlo, spojované s nadpřirozenou fyzickou i duchovní silou krve a děsivosti „jiného.“ Akt deflorace je tak záhadný, že v mnoha kmenech majitel-ženich ochotně přenechá zlomení pečeti svého nového majetku silnější nebo starší osobnosti, která umí neutralizovat případná nebezpečí s tím spojená.²⁵ Obavy z deflorace zřejmě pocházejí ze strachu z cizí sexuality ženy. Ačkoliv veškeré fyzické utrpení deflorace je nutně na straně ženy (a většina společností utrpení vyžaduje – tělesné i duševní), společenský zájem, institucionalizovaný v patriarchálním rituálu a zvyku je výlučně na straně mužova majetnického zájmu, prestiže nebo (v předlitterární době) rizika.

Patriarchální mýtus typicky předpokládá zlatý věk před příchodem žen a sociální praxe dovoluje mužům hledat úlevu od ženské společnosti. Segregace pohlaví v patriarchátu převažuje natolik, že její přítomnost je viditelná všude. Takřka každé mocné společenství v současném patriarchátu je skupinou mužů. Ale muži vytvářejí své vlastní skupiny na každé úrovni. Ženské skupiny mají typicky přídavný charakter a napodobují mužské úsilí a metody na všeobecně triviální nebo efemérní úrovni. Málokdy fungují, aniž by se obracely o pomoc k mužské autoritě: církevní nebo náboženské skupiny se dovolávají nadřazené autority kléru, politické skupiny se obracejí k mužským zákonodárcům, atd.

[...]

VIII. PSYCHOLOGIE

[...]

Všechny výše popsané aspekty patriarchátu působí na psychiku obou pohlaví. Hlavním výsledkem je přijetí patriarchální ideologie za vlastní. Status, povaha a role jsou hodnotové systémy s nekonečnými psychologickými důsledky pro obě pohlaví. Velkou úlohu při jejich posilování hraje patriarchální manželství a rodina se svými hodnotovými systémy a dělbu práce. Rovněž nadřazená ekonomická pozice muže a podřízená pozice ženy má závažné důsledky. Velká část viny, přisuzované v patriarchátu sexualitě, spočívá na ženě, která je, z kulturního hlediska, považována za provinivší se nebo více provinilou stranu v takřka jakémkoliv sexuálním vztahu, přes jakékoliv polehčující okolnosti. Tendence ke zvěčňování ženy ji činí spíše sexuálním objektem než osobou. To platí především, jsou-li jí odepřena lidská práva tím, že je považována za osobní majetek muže. I tam, kde to bylo částečně napraveno, je kumulativní účinek náboženství a zvyku stále velice silný a má nesmírné psychologické důsledky. Ženě je stále ještě odepřena sexuální svoboda a biologická vláda nad vlastním tělem pomocí kultu panenství, dvojího měřítka, postavení interrupce mimo zákon, a na mnoha místech pro fyzickou nebo psychickou nedostupnost antikoncepce.

[...]

V situaci, kdy Já je v jakékoliv skupině osob podrobováno tak nespravedlivým a škodlivým verzím sebe sama prostřednictvím společenských pravd, ideologie, tradice, je výsledek nutně ničivý. Když tento nátlak znásobíme nikdy nepřestávajícím – byť často nenápadným – ponižováním, které ženy každý den zažívají v osobním kontaktu, dojmy nashromážděnými z nejrůznějších výjevů a médií, a diskriminací v chování, zaměstnání a vzdělání, pak by nemělo být pro nikoho překvapením, že ženy vyvinuly skupinovou charakteristiku podobnou rysům těch, kdo trpí minoritním statutem a marginální existencí. Vtipný experiment Philipa Goldberga dokazuje to, co každý ví, totiž že vnitřní přijetí neúcty, ve které jsou chovány, vyvolává u žen pohrdání sebou samými i ostatními ženami.²⁶ V jednoduchém testu vyplňovaly studentky anketu, posuzující odbornost eseje, podepsaného buď John McKay nebo Joan McKay. Při hodnocení se studentky obecně

²⁵ Viz Sigmund Freud 1902. *Totem and Taboo* a Ernest Crawley 1927. *The Mystic Rose*, London, Methuen. Česky *Totem a tabu*. Vtíp, Práh 1991.

²⁶ Philip Goldberg 1968. Are Women Prejudiced Against Women? *Transaction*, April.

shodly, že John je vynikající filosof a Joan nezajímavá osoba. Přesto byly texty identické: reakce závisela na pohlaví přepokládaného autora.

[...]

Ojediněle zastoupený moderní výzkum psychologických a sociálních dopadů mužské nadřazenosti na ženu a kulturu svědčí o všeobecně rozšířené neznalosti a nezájmu konzervativních sociálních věd, které považují patriarchát za status quo a přirozený stav.

Literatura, kterou v nepatrném množství sociální vědy v tomto kontextu nabízejí, potvrzuje, že se u žen vyskytují očekávané rysy minoritního statusu: skupinová zášť a odmítnutí obrácené do vlastních řad, opovržení sebou samou i ostatními ženami – a z něj vyplývající neustávající, byť sebenenápadnější podřízenost, kterou nakonec přijme jako fakt.²⁷ Další položkou minoritního statusu je urputnost, se kterou jsou posuzovány všechny členky minoritní skupiny. Dvojí měřítko je aplikováno nejen v případech sexuálního chování, ale rovněž v jiných kontextech. Taktéž v relativně vzácných případech ženského zločinu – v mnoha amerických státech dostane žena, usvědčená ze zločinu, delší trest.²⁸ Obecně platí, že obžalovaná žena bývá, bez ohledu na velikost svých činů, souzena převážně za svůj „sexuální život“ a stane se nechvalně proslulou z důvodů senzacechtivé publicity. Patriarchální výchova však ženu vede k takové pasivitě, že jen málokdy zajde ve své nepřizpůsobivosti tak daleko, aby se dala na dráhu zločinu. Každý člen minority se musí za výstřelky ostatních buď omluvit nebo je s přesvědčivým entuziasmem odsoudit, a ženy jsou v cenzuře odchylek ve vlastních řadách příznačně nekompromisní a nemilosrdné.

[...]

²⁷ Můj komentář o minoritním statusu žen je shrnutím ze všech uvedených článků. Zvláště jsem zavázána za skvělou kritiku v nepublikované práci profesorky Marlene Dixon, dříve z katedry sociologie Chicagské univerzity a z Komise pro lidský rozvoj, nyní působící na McGillově univerzitě.

²⁸ Viz *The Commonwealth v. Daniels*, 37 L.W. 2064, Nejvyšší soud v Pennsylvánii 7/1/68 (zvrátivší 36 L.W. 2004).

M Á S E Ž E N A K M U Ž I J A K O P Ř Í R O D A K E K U L T U Ř E ?

S H E R R Y B . O R T N E R

(1974)

Is Female to Male as Nature Is to Culture?,
přeložila Hana Hájková